

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ, НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ РІВНІ

У статті проаналізовано основні підходи до створення системи забезпечення якості в контексті інтеграції вищої освіти України в Європейський простір вищої освіти

Ключові слова: *Європейський простір вищої освіти, забезпечення якості вищої освіти, внутрішня якість, зовнішня якість, акредитація, Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (ENQA), Європейський реєстр із забезпечення якості (EQAR)*

В сучасних умовах розвитку та реформування системи вищої освіти України зростає увага до її якості як ключового фактора успіху в контексті інтеграції в Європейський освітній простір. Якість освіти стає однією з основних правових і етичних складових реформи в системі вищої освіти 47 країн-учасниць Болонського процесу. Тому забезпечення якості можна визначити як політику, діяльність і практику, спрямовані на досягнення, підтримку або підвищення якості вищої освіти.

До початку 80-х років минулого століття в європейських університетах не розроблялося особливих механізмів або інструментів забезпечення якості вищої освіти - ні на рівні вищих навчальних закладів, ні на урядовому рівні, хоча проблема якості й декларувалась як центральна. Управління якістю було частиною неформальних саморегулювальних механізмів академічного співтовариства, не пов'язаних із зовнішньою оцінкою, що й не було предметом спеціальної відповідальності університетів. У цей час більшість європейських країн уже створили формальні системи й механізми забезпечення якості й пов'язані з ними процедури акредитації й зовнішньої звітності.

Першими європейськими країнами, що почали процеси із забезпечення якості у вищій освіті, були Великобританія, Франція й Нідерланди. Вони почали проводити формальну оцінку якості приблизно з 1985 року (при тому, що в політехнічному секторі Великобританії система зовнішньої оцінки якості існувала вже з кінця 1960-х років). Важливим поштовхом у поширенні практики забезпечення якості вищої освіти в Європі став плітний проект Європейського союзу, здійснений в 1994 р. Наслідком його було прийняття в 1998 р. Радою міністрів з освіти Євросоюзу Рекомендацій про європейське співробітництво в забезпеченні якості у вищій освіті.

Швидкий темп розвитку систем якості вищої освіти в країнах Європи в останні десятиліття зумовлений рядом внутрішніх і зовнішніх факторів. По-перше, це проблема можливого ослаблення академічних стандартів на тлі розвитку масової вищої освіти. По-друге, ключові зацікавлені сторони (особливо роботодавці) почали проявляти все більшу зацікавленість у тому, щоб отримати можливість брати участь у визначенні цілей, завдань і очікуваних результатів діяльності університетів. На їх думку, не можна було гарантувати здатність вищих навчальних закладів випускати фахівців, якість і кількість яких відповідала би потребам сучасного ринку праці в умовах зростання конкуренції й глобалізації в економічній сфері. По-третє, намітилася стагнація або навіть скорочення державних витрат на вищу освіту й одночасно зросли вимоги до ефективності суспільних витрат на вирішення цих завдань. По-четверте, від університетів очікувалося, що вони повинні ставати все більш відкритими й підзвітними суспільству з огляду на результати своєї діяльності. По-п'яте, сама вища освіта стала досить конкурентним середовищем, почала змінюватися традиційна практика набору студентів, підвищилася мобільність студентів, фахівців і професорсько-викладацького складу, виріс тиск з боку недержавного сектора вищої освіти тощо.

В 1991 р. Комісія Європейського співтовариства опублікувала Меморандум про вищу освіту, в якому в розгорнутій формі було визначено її роль у підготовці майбутніх громадян Європи, зміцненні ідеї загальноєвропейського громадянства, створенні Європейського союзу. Меморандум у числі основних складових майбутньої роботи з підтримки високої якості вищої освіти назвав наступні: сприяння найбільш ефективному використанню людських і матеріальних ресурсів вищої школи; розширення наукових досліджень і максимально можливе їх запровадження в навчальний процес; удосконалення й оптимізація прийому до вищих навчальних закладів і форм атестації студентів; підвищення професійної компетенції викладачів; поглиблення взаємодії з роботодавцями. Крім того, тут знайшли відображення принципи європейської спільності і єдності, які, як було підкреслено, повинні знайти конкретне змістове втілення в освітніх програмах, у першу чергу з гуманітарних і соціально-економічних профілів і напрямів підготовки. Надалі наявність цього своєрідного європейського регіонального компонента стала однією з обов'язкових умов нової якості вищої освіти.

Європейське освітнє співтовариство неодноразово вдавалося до спроб визначити сутність поняття й базові критерії якості вищої освіти. "Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття", яка була прийнята в 1998 р. на організованій ЮНЕСКО Всесвітній конференції з вищої освіти, дала наступне визначення: "Якість у сфері вищої освіти є багатомірною концепцією, яка повинна охоплювати всі її функції й види діяльності: навчальні й академічні програми; наукові дослідження і стипендії; укомплектування кадрами; студентів; споруди; матеріально-технічну базу; обладнання; роботу на благо суспільства й академічне середовище".

Підписання Болонської декларації дало потужний імпульс для поновлення дискусії з цього питання. Болонський процес, що поєднує багато різнорідних, що не залежать один від іншого учасників (уряди, вищі навчальні заклади, представники студентства, ділові кола тощо), виявився, можливо, найбільш оптимальною організаційною й інституційною формою для проведення загальноєвропейської дискусії про якість вищої освіти. Вже на зустрічі представників більше 300 європейських вищих навчальних закладів в Іспанії (2001 р.) проблема якості освіти та її оцінки стала центральною на порядку денному. У прийнятому за підсумками зустрічі Посланні європейських вищих навчальних закладів сформульовано визначення якості стосовно завдань побудови загальноєвропейського освітнього простору. У цьому контексті якість освіти розглядається як "неодмінна умова встановлення довіри, співвідносності,

мобільності, порівнянності й привабливості в Європейському просторі вищої освіти". У Посланні також зазначається, що формування взаємної довіри між країнами до якості вищої освіти не може ґрунтуватися тільки на використанні загальних для всіх стандартів. Найбільш доцільною тут представляється розробка на європейському рівні механізмів взаємного визнання результатів оцінки якості, що враховують національні особливості й змістові відмінності об'єктів оцінки.

У рамках Болонського процесу поступово почало формуватися бачення єдиної європейської платформи для вироблення "критеріїв і методологій", що були зазначені в Декларації (1999). Як наслідок у вересні 2001 р. розроблено директивний документ Європейської асоціації університетів "Забезпечення якості у вищій освіті". Згідно з цим документом, якості належить центральна роль у вищій освіті, а оцінка якості повинна:

- 1) ґрунтуватися на довірі й співробітництві між вищими навчальними закладами й організаціями, що здійснюють оцінку;
- 2) урахувувати цілі й завдання навчальних закладів, а також освітніх програм;
- 3) забезпечувати баланс між традиціями й новаторством, академічною спрямованістю та економічною релевантністю, логічною обґрунтованістю навчальної програми й свободою вибору для студента;
- 4) включати перевірку викладання, дослідницької роботи, управління й адміністрування;
- 5) урахувувати відповідальне ставлення керівників вищих навчальних закладів до потреб студентів і якості неосвітніх послуг, що надаються студентам.

Забезпечення й контроль якості повинні зосереджуватися саме на основах освітньої діяльності. Принципового значення надається також широкому публічному висвітленню (розголосу) результатів контролю якості. При цьому саме забезпечення і контроль якості розглядається як органічна складова культури вищого навчального закладу. "Ця культура, - зазначається в документі, - створює необхідну мотивацію й забезпечує достатній рівень компетентності для реалізації механізмів контролю якості".

Підкресливши, що "якість починається із забезпечення мінімального стандарту..." і що "...вона містить у собі можливість постійного вдосконалення й здатність до конкуренції на національному й міжнародному рівні", директивний документ розглядає загальні показники для управління й контролю якості.

Загальні показники охоплюють: різні аспекти академічної діяльності; автономію вищих навчальних закладів; цілі й засоби навчання; критерії відбору й прийому абітурієнтів; наявність об'єктивних процедур апеляції; якість навчальних програм; кількісні та якісні характеристики професорсько-викладацького складу; зворотний зв'язок зі студентами; трансфер і накопичення навчальних кредитів; міждисциплінарність; навчання в рамках різних програм вищих навчальних закладів; інфраструктуру й обладнання; отримання позабюджетних засобів; мотивацію викладачів і дослідників; інвестування в будівництво й обладнання; систематичний аудит; зв'язок з ринками праці; міжнародну наукову конкурентоспроможність; механізм міжнародного контролю якості; участь в актуальних громадських дискусіях і внесок у розвиток демократії; інноваційний потенціал у науковій, технічній і культурній сферах.

Стосовно "забезпечення мінімального стандарту", необхідно відзначити, що в ЄПВО не припиняється дискусія з приводу того, що розуміти під терміном "стандарт". Європейська асоціація університетів поняття "стандарт" віднесла до забезпечення якості, а не до вищих навчальних закладів або навчальних програм. Стандарти ні в якому випадку не повинні обмежувати різноманіття й конкурентоспроможність вищих навчальних закладів. Понад те, Європейська асоціація університетів, яка має багатий досвід оцінювання, дійшла висновку, що "в умовах різноманіття цілого континенту неможливо дійти згоди щодо стандартів якості". Основне – це реакція вищого навчального закладу на зміни. Із цього випливають два важливі висновки:

1. Застосування стандартів, кількісних методів, наборів критеріїв або контрольних переліків не вплине істотно на якість вищої освіти й не зробить контроль якості більш ефективним.

2. Автономія вищого навчального закладу – це основна передумова його реагування на зміни. Звідси випливає, що кожний навчальний заклад самостійно приймає рішення щодо стандартів із урахуванням своїх цілей і місії діяльності.

На даний момент багато експертів вважають, що сама Болонська декларація ще недостатньо чітко визначила позиції європейського освітнього співтовариства щодо забезпечення якості вищої освіти.

Хоча необхідно зазначити, що, починаючи із Празької конференції міністрів вищої освіти, однією з центральних у болонській тематиці стає проблема забезпечення якості. Подальшу динаміку ця проблематика отримала у вересні 2003 р. на Берлінській конференції міністрів країн, що підписали Болонську декларацію, де забезпечення якості було визначено одним із найважливіших пріоритетів Болонського процесу, поряд із трьохцикловою системою навчання й визнанням ступенів і періодів навчання. Взаємне визнання в галузі забезпечення якості у вищій освіті потребує розробки чітких критеріїв, що й визнаються всіма, і методик оцінки й акредитації. Для вирішення цього завдання національні системи оцінки якості повинні не тільки включати в себе структури, відповідальні за оцінку якості вищої освіти, але й приділяти особливу увагу вдосконаленню своїх цілей і діяльності.

У контексті Берлінського комюніке 2004 року Європейська асоціація університетів почала роботу з вироблення погоджених стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти. Було поставлено й конкретне завдання всім країнам-учасникам розробити до 2005 р. дієві системи забезпечення якості.

Виділено три рівні забезпечення якості: вищі навчальні заклади, країни-учасниці, Європа в цілому. Відзначалася принципова відповідальність вищих навчальних закладів за забезпечення якості, визнавалася доцільність розробки взаємоприйнятних критеріїв і методологій забезпечення якості вищої освіти.

Системи забезпечення якості повинні передбачати: 1) визначення ступеня відповідальності й обов'язків усіх зацікавлених сторін і вищих навчальних закладів; 2) оцінку програм або навчальних закладів, включаючи внутрішню оцінювання, зовнішні експертизи, участь студентів у процедурах оцінки та публікацію її результатів; 3) наявність порівнянних систем акредитації, сертифікації або схожих для них механізмів; 4) міжнародне партнерство, співробітництво й участь у міжнародних мережах. Усі ці механізми повинні запрацювати в 2005 р.

Стосовно загальноєвропейського рівня, Берлінська конференція доручила Європейській асоціації університетів, Європейському союзу студентів (ESIB) і Європейській асоціації із забезпечення якості вищої освіти (ENQA) розробити набір стандартів, процедур і методичних рекомендацій із забезпечення якості освіти, досліджувати можливості створення прийнятної системи зовнішньої експертизи для органів і агентств із забезпечення контролю й/або акредитації.

Значна увага до питань якості вищої освіти пояснюється декількома причинами. По-перше, усе більш частим відходом держави від активного втручання й регулювання сфери вищої освіти в багатьох країнах Європи. По-друге, у більшості національних освітніх систем Європи в останнє десятиліття очевидним став зсув від контролю "входів" до моніторингу і контролю "виходів" освітнього процесу. Тобто повинна бути освоєна така методологія проектування освіти, в якій одним з найважливіших структурних елементів системи вищої освіти стають результати освіти.

Іншими словами, основними в оцінці ефективності освітньої діяльності вищих навчальних закладів стають не планування й реалізація навчального процесу (зміст навчальних планів, навчальний час тощо), а результати освіти: отримані студентами знання, компетенції й навички, у тому числі за рахунок їх самостійного навчання й самоосвіти.

Центр ваги все відчутніше зміщується із самого процесу навчання (навчальні програми, академічна успішність студентів) на компетентнісний підхід із сильною орієнтацією на професійну й особистісну підготовленість і, у першу чергу, до працевлаштування випускників, що й повинно бути критерієм результату освіти. У цих умовах механізми забезпечення якості стають центральною складовою подібного управління системою освіти "за результатами".

Нарешті, акцент на якості вищої освіти має за мету досягнення зрозумілості, порівнянності, представлення в доступній формі дипломів і ступенів, визнання, довіри, підвищення конкурентоспроможності й протидії зниженню стандартів якості європейської освіти. Привабливість європейських вищих навчальних закладів і європейської вищої освіти в цілому безпосередньо зумовлена можливістю отримання в Європі якісної освіти. Ставки в цьому питанні досить високі: мова йде про підвищення конкурентоспроможності європейських вищих навчальних закладів на світовому ринку освітніх послуг.

На сьогодні практично всі європейські країни мають офіційно засновані структури (агентства) із забезпечення (контролю) якості вищої освіти й/або системи (схеми) забезпечення якості. Ті країни, в яких таких структур поки що немає, перебувають у процесі їх створення. При цьому існує величезна різноманітність форм і методів діяльності агентств, що займаються питаннями забезпечення якості й акредитації в Європі. Масштаб, цілі й завдання їх діяльності неоднорідні. Ще більше відмінностей існує на рівні функціональних аспектів, таких, як методи управління якістю, використання стандартів, критеріїв і еталонів, методів й засобів оцінки, звітність тощо. Дослідження ENQA в галузі національних систем забезпечення якості відображає наявність восьми різних основних видів оцінки, але при цьому чітко прослідковується тенденція домінування таких типів, як оцінка програм, акредитація програм та інституційна перевірка.

З метою об'єктивності процедури забезпечення якості повинні здійснюватися незалежною структурою. Незалежність цієї структури повинна бути підтверджена офіційними документами. Незалежність також є одним із критеріїв для членства в Європейській асоціації забезпечення якості вищої освіти (ENQA) і при внесенні до Європейського реєстру із забезпечення якості вищої освіти (EQAR). Для організації таких структур часто використовують довідник ENQA "Стандарти й рекомендації із забезпечення якості на Європейському просторі вищої освіти".

Національний орган, що не має незалежного статусу, звичайно формується у вигляді ради, комісії або агентства, яке прямо підпорядковується державним органам управління. Як правило, такий національний (державний) орган не може бути внесений до Європейського реєстру агентств із забезпечення якості вищої освіти й також не може визнаватися в Європейському просторі вищої освіти. Європейський реєстр із забезпечення якості вищої освіти (EQAR) створений у Брюсселі у квітні 2007 року.

У 20 країнах Tempus, які становлять більшість, (Албанія, Алжир, Азербайджан, Білорусь, Єгипет, Ізраїль, Киргизія, Ліван, Молдова, Чорногорія, Марокко, Окуповані Палестинські території, Росія, Сербія, Таджикистан, Туніс, Туркменістан, Україна й Узбекистан) за забезпечення якості вищої освіти в державних й приватних вищих навчальних закладах відповідає або міністерство або державні структури.

В Албанії, Молдові, Чорногорії й Тунісі планується сформувати незалежні агентства із забезпечення якості. У Тунісі Закон про вищу освіту (2008) передбачає створення незалежного агентства до 2012 року. До цього за забезпечення якості буде відповідати Національний комітет з оцінки, що є державною організацією, що діє за участі експертів. У деяких країнах, наприклад, у Вірменії, орган, відповідальний за забезпечення якості, був першопочатково сформований при Міністерстві освіти. Після обговорень у 2008 році було засновано незалежне агентство.

У 2009/2010 роках у кожній із шести країнах Tempus (Вірменія, Боснія й Герцеговина, Хорватія, Грузія, Йорданія й Казахстан) діє одне незалежне національне агентство із забезпечення якості. Оскільки в Боснії й Герцеговині незалежне агентство ще не сформоване, міністерство продовжує відповідати за забезпечення якості. У Казахстані, крім незалежного агентства при Міністерстві освіти й науки, діє державний орган із забезпечення якості.

У колишній Югославській республіці Македонія існує 2 незалежних агентства (Рада із акредитації й Агентство з оцінки вищої освіти), які відповідають за оцінку й акредитацію вищих навчальних закладів і програм. Новий закон про вищу освіту (2008) сформував правову основу для об'єднання цих двох організацій у найближчому майбутньому. У Косово, згідно із Законом про вищу освіту, у 2008 році сформоване Агентство із акредитації Косово.

Національні незалежні агентства звичайно відповідають за вищі навчальні заклади й програми, як у приватному, так і державному секторі. Вони проводять оцінку й акредитацію.

У Хорватії й Казахстані незалежні агентства, відповідальні за забезпечення якості, розробляють рекомендації з підвищення якості в окремих галузях, а в Йорданії агентство ухвалює рішення щодо видачі ліцензії на навчання.

У Вірменії, Боснії й Герцеговині, Колишній Югославській республіці Македонія, Грузії й Косово результатами оцінки є як ліцензії, так і рекомендації.

В останні роки міжнародне співробітництво між європейськими агентствами із забезпечення якості значно зросло. Міжнародне співробітництво між агентствами включає такі форми, як залучення іноземних фахівців з окремих дисциплін у процес оцінки або включення їх до складу комісій з акредитації; включення іноземних колег або експертів в орган управління або керівний комітет агентства тієї або іншої країни; використання існуючих міжнародних стандартів і критеріїв при оцінці й акредитації й використання розроблених на міжнародному рівні показників (дескрипторів) рівня навченості для ступенів бакалавра й магістра. Згодом національні критерії кваліфікацій повинні будуть влитися в єдину структуру вимог до кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, що формується на основі загального розуміння результатів навчання й компетенцій, які отримуються випускниками навчальних закладів.

У процесі формування національних систем забезпечення якості вищої освіти широке поширення отримала зовнішня оцінка якості: 80% вищих навчальних закладів піддаються її процедурам. Причому частіше - вищі навчальні заклади, що здійснюють підготовку у сфері бізнесу, економіки, інженерії й технологій.

При зовнішній оцінці нових типів кваліфікацій, нових типів вищих навчальних закладів і приватних навчальних закладів акцент робиться на відповідності стандартам якості. У міру розвитку оцінки якості спостерігається перехід від "оцінки відповідності" до стратегій удосконалення. Визначилися цілі зовнішнього оцінювання: підзвітність вищих навчальних закладів; підвищення якості освіти; забезпечення прозорості; досягнення національної й міжнародної порівнянності; ранжування освітніх установ. До типів оцінювання й контролю якості стали відносити: оцінювання навчальної дисципліни (предмета); оцінювання програми; програмну акредитацію; інституційну акредитацію; інституційний аудит; еталонне порівняння навчальної дисципліни (предмета); еталонне порівняння програми.

Одним з найбільш загальнозживаних типів оцінювання й контролю якості є акредитація. З кінця 1990-х років у Європі значно зросло зацікавлення до акредитації як до інструмента оцінки якості університетів і їх програм. Цьому сприяли такі фактори, як розвиток суспільства, що ґрунтується на знаннях, вплив інтернаціоналізації та глобалізації, більш активне, а ніж це мало місце раніше, проникнення ринкових факторів у систему вищої освіти. Не на останньому місці стоять процеси пошуку сумісності систем вищої освіти, задані Болонською декларацією.

Системи акредитації на основі існуючих схем забезпечення якості (або як нові системи) були створені в Німеччині, Австрії, Швейцарії, Нідерландах, Бельгії (Фландрії), Норвегії та Іспанії. У багатьох інших країнах Західної Європи з'являються механізми часткової акредитації. Згідно з одним із досліджень ENQA, у 1998 році з 21 країни Західної й Східної Європи тільки 6 (майже всі - країни Центральної й Східної Європи) мали яку-небудь схему акредитації освітніх установ. Однак уже через 5 років картина суттєво змінюється: у всіх країн, крім двох (Данія і Греція) до 2003 р. вже існувала та чи інша процедура акредитації. Це означає, що акредитація в Європі розвивається як відособлена форма оцінки якості освіти, однак на практиці вона часто пов'язана або інтегрована в існуючі заходи щодо забезпечення якості. Щоб сприяти розвитку процесу сумісності, у цей момент розглядається ідея про створення Європейського консорціуму із акредитації (European Consortium for Accreditation, ECA), що включає агентства з акредитації з 8 країн Західної Європи. Такі організації, як Міжнародна мережа агентств із забезпечення якості вищої освіти (INQAAHE) і ряд регіональних об'єднань, уже функціонують.

Більшість національних акредитаційних структур (агентств, бюро) опираються у своїй діяльності на наступні принципи: 1) незалежність від держави й вищих навчальних закладів і залучення зовнішніх експертів, 2) первинну оцінку проводять самі вищі навчальні заклади або програми, 3) зовнішня оцінка передбачає відвідування вищих навчальних закладів і спільну експертизу, 4) публікація звітів. Тому поступовий і добровільний перехід на уніфіковані правила здається кращим (і, схоже, є найбільш популярним) шляхом розвитку агентств із акредитації й забезпечення якості. Звичайно, розробка загальних міжнародних стандартів буде справою тонкою, що вимагають всебічного врахування культурної й нормативно-правової специфіки кожної з країн.

У міру диверсифікованості послуг у сфері вищої освіти з'являються й нові формати акредитації. Державні органи акредитації й забезпечення якості зберігають велику вагу в цій сфері, однак з'являються й вузькоспеціалізовані організації, що займаються акредитацією навчальних курсів за надзвичайно різноманітними напрямками - від бізнесу до ветеринарії, від бухгалтерського обліку до машинобудування. Європейські й американські організації, зокрема Асоціація розвитку університетських шкіл бізнесу (AAC&B), Інженерно-технічна акредитаційна рада (ABET) і Європейська система підвищення якості (EQUIS) починають розбудовувати свою діяльність в інших регіонах.

Що стосується суті акредитації, то вона, як правило, має подвійну спрямованість: на освітні програми (програмна, спеціалізована акредитація) і на вищі навчальні заклади (інституційна акредитація). Відносини між обома типами акредитації в різних освітніх системах вибудовуються неоднаково. В останні роки відзначається пом'якшення напруги між ними, а також тенденція до їхнього зростаючого суміщення (поєднання). Іде пошук потрібного балансу, оскільки просте інституційне оцінювання не досягає базових складових діяльності вищого навчального закладу, а програмне оцінювання обертається для багатьох вищих навчальних закладів зайвим адміністративним тягарем.

Намітилося зближення базових методологічних складових забезпечення якості вищої освіти за допомогою акредитації, які охоплюють: 1) незалежність агентств і органів; 2) самообстеження (самооцінка, самосертифікація); 3) зовнішні перевірки рівними; 4) підсумковий звіт; 5) статистичні дані; 6) показники ефективності; 7) залучення роботодавців, випускників, студентів; 8) звіти зовнішніх експертів; 9) внутрішні процеси оцінювання. У ряді країн (Швеція, Великобританія) у процедурах зовнішнього оцінювання беруть активну участь студенти. Встановлюються зв'язки між Європейським союзом студентів (ESIB) і Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти (ENQA), завдяки чому Болонський процес розбудовує практику внутрішнього забезпечення якості. На даний момент основною тенденцією в галузі забезпечення якості вищої освіти стає перенесення центру ваги із процедур зовнішнього контролю якості освітнього процесу і його результатів на бази національних систем атестації й акредитації в сторону внутрішньої самооцінки (самообстеження) вищих навчальних закладів на основі тих або інших моделей менеджменту якості. Це забезпечує перенесення відповідальності за якість і оцінку якості туди, де вона повинна бути, - у вищий навчальний заклад, і призводить до істотної економії матеріальних і тимчасових ресурсів, що виділяються на проведення

зовнішньої експертизи. Як правило, внутрішнім оцінкам піддаються власне викладання, навчальний процес, рідше – наукові дослідження. Тільки чверть вищих навчальних закладів здійснює моніторинг інших складових діяльності навчальних закладів. Але при цьому експерти вкрай обережні в тому, що стосується істинного стану якості та її реального підвищення на основі самооцінки, до того ж недосконалість самих процедур оцінки якості не дозволяє побачити справжні й ключові проблеми якості й вищого навчального закладу.

Відтак, зупинимося на висновках, які можна зробити щодо методологічних інструментів для оцінки й акредитації вищих навчальних закладів в контексті ЄПВО:

- необхідно виробляти загальні критерії й методи акредитації, що сприяють взаємному визнанню рішень національних агентств (у тому числі за допомогою ознайомлення зі зразками кращої практики);

- при виробленні загальних критеріїв і методів доцільно виходити з національного процедурного й методичного різноманіття, а саме узгодження (гармонізація) повинне стати результатом поєднання цього різноманіття, а не його інтегрування й руйнування;

- потрібно створити глосарій термінів, який дозволяв би інтерпретувати основні характеристики кожного вищого навчального закладу з позиції загальних, але гнучких принципів і відправних (контрольних) точок, прийнятих у Європі;

- передбачити запровадження ефективної культури якості при активній участі всіх сторін: уряду, вищих навчальних закладів, органів з акредитації й оцінки, викладачів і студентів;

- необхідно забезпечити прозорість процесів акредитації як обов'язкової умови довіри;

- процес акредитації повинен бути пов'язаний з виконанням відповідних рекомендацій щодо покращення якості кваліфікацій і навчальних закладів, що оцінюються.

Отже, Болонський процес – об'єктивна історична необхідність для системи вищої освіти України і його привабливість певною мірою усвідомлюється національною академічною спільнотою. Проте для повної реалізації стратегічної мети та пріоритетів ЄПВО необхідно перебудувати її менталітет для перенесення в Україну разом з формальними ознаками Болонського процесу до духу автономії, суміжної з відповідальністю, конкурентоздатності, характерної для вищих навчальних закладів Європи.

Той факт, що до першої десятки країн світу з найвищим загальним індексом конкурентоспроможності так само як і до десятки кращих у світі за індексом конкурентоспроможності вищої освіти входить 7 країн – учасниць Болонського процесу [21] засвідчує, що якість освітньої системи напряму пов'язана з загальною конкурентоспроможністю країн. Система вищої освіти України (і в цьому її відмінність від європейської) поки ще не має масового замовлення зі сторони своєї економіки та іноземних держав.

Слід зазначити, що цілей, визначених Лісабонською та Болонською деклараціями в Україні досягнуто далеко не сповна. У зв'язку з необхідністю визначення власного місця в ЄПВО, особливу увагу слід звернути на необхідність розробки державної програми входження в Європейський освітній простір, спрямованої не на уніфікацію системи вищої освіти, а на забезпечення її прозорості, визнання кваліфікацій вищої освіти та реальну можливість достойної інтеграції в ЄПВО. При цьому не слід забувати і про захист економічних інтересів України.

Заявлені державами-учасницями гарантії якості вищої освіти згідно з виробленими європейськими стандартами і рекомендаціями можуть стати дійсністю лише за умови створення європейської системи забезпечення якості, складовою якої неодмінно має стати Національна система забезпечення якості вищої освіти з державно-громадським механізмом управління. Такий інноваційний механізм має забезпечувати помірковану централізацію та автономію суб'єктів управління, взаємоузгодженість і скоординованість їх дій по вертикалі і горизонталі, має об'єднати зусилля та управлінські впливи всіх учасників освітнього ринку, ринку праці (що все більше залежить від навичок високого рівня та переносних компетенцій), відомств, яким підпорядковані вищі навчальні заклади.

Є необхідністю створення нових інструментів такого механізму: моніторингу якості вищої освіти на основі принципу бенчмаркінгу; ранжування вищих навчальних закладів відповідно до Берлінських принципів ранжування; освітнього аудиту тощо. Будучи країною засновницею європейського реєстру забезпечення якості (2007), необхідно якомога швидше створювати національні незалежні агенції із забезпечення якості вищої освіти. Позитивно вплине на якість навчального процесу у вищих навчальних закладах, змінить їх структуру та їх функції створення національної рамки кваліфікацій, що узгоджується із загальною рамкою кваліфікацій ЄПВО до 2012 року.

Стимує процеси забезпечення якості вищої освіти вперте небажання влади створювати громадські незалежні структури з оцінювання якості з наданням відповідних повноважень, забезпеченням відповідної співпраці з європейськими асоціаціями із забезпечення якості освіти.

Для цього, на нашу думку, завдання на найближче майбутнє мають включати завершення розробки і прийняття законодавчої та нормативної бази щодо модернізації вітчизняного освітнього простору в контексті входження до Болонського процесу, в т.ч. реформування структури, функцій органів державного управління вищою освітою та її якістю, механізмів державного управління. Окремий акцент необхідно зробити на необхідності створення системи оцінювання якості вищої освіти, розробки рамкових освітніх стандартів, розширення зв'язків, соціального партнерства, управлінської впливової взаємодії на принципах паритетності між вищими навчальними закладами та громадськістю. Органам державного управління і вищим навчальним закладам необхідно також збільшувати привабливість та мотивацію щодо кар'єрного зростання дослідників-початківців з метою забезпечення високої якості наукових досліджень у межах структурованих докторських програм, які є характерними та поширеними для провідних європейських університетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабин І.І. Стратегія й сучасні тенденції розвитку вищої освіти в контексті європейського простору вищої освіти / Бабин І.І. // Педагогіка й психологія : Вісник АПН України. – 2009. – № 2 (63). – С. 61-71.

2. Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти в новому десятиріччі: Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, Льовен і Лувен-Ла-Ньов, 28-29 квітня 2009р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.mon.gov.ua/main/php.query=education/higher>
3. Будапештсько-Віденська Декларація про створення Європейського простору вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу:// http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010/15_03/1
4. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб. / [за ред. В. М. Кременя]; Авт. кол.: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І. І. Бабін. – Т., 2004. – 384 с.
5. Декларація Болонського Стратегічного Форуму 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/main/php.query=education/higher/>
6. Досягнення в системі вищої освіти України, починаючи з Бергена (короткий виклад) // http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/dosyag_ukr.doc
7. Національний звіт України про впровадження положень Болонського процесу: 14 грудня 2006 р.// http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/zvit_ukr.doc
8. Національний звіт України про впровадження положень Болонського процесу до VI міністерської конференції // Вища школа. – 2009. – № 3. – С.3-25.
9. На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації: Комюніке Конференції Міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти, Лондон, 16-19 травня 2007 // http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/komunike_ukr
10. Основні досягнення в системі вищої освіти України 2007 – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/main=education/higher>
11. Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське світове освітнє співтовариство на період до 2010 долі: Наказ МОН України №612 від 13.07.2007 р. // http://www.mon.gov.ua/laws/MON_612_07.doc
12. Стандарти й рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. – К.: Ленвіт, 2006. – 35 с.
13. *Степко М.Ф.* Проблеми реформування вищої освіти в контексті Болонського процесу / М.Ф. Степко // Педагогіка й психологія : Вісник АПН України. – 2009. – № 1 (62). – С. 34-39.
14. Стратегія та сучасні тенденції розвитку університетської освіти України в контексті Європейського простору вищої освіти (Підготував І.І. Бабін) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : //<http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/higher>- Заголовок з екрана
15. Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003." Realising the European Higher Education Area" // [www.bologna-berlin2003.de/pdf/ Communiqué. Pdf](http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/Communiqué.Pdf) TEMPUS: Дослідження. Реалізація Болонського процесу в країнах Tempus (2009/2010). Виконавче агентство з питань утвору, культури й аудіовізуальним засобам, Rue Colonel Bourg, 135 – 139 1140 Брюссель, Бельгія - Випуск 02 – Березень, 2010
16. The European Higher Education Area Achieving the Goals Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19-20 May, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ond.vlaanderen.be/http:onderwijs/bologna/documents/MDC/050520_Bergen_Communique1.pdf

Подано до редакції 25.10.2010
